

викладач у навчальній діяльності. Але це також питання, які споконвіку хвилювали найкращі уми людства. Є численна бібліотека відповідей, що таке література і що таке високохудожня література, коли і завдяки чому вона стає мистецтвом, але й досі ані кожна з відповідей окремо, ані всі разом не задовольняють запит, змушують шукати далі, бо літературна практика неминуче конфліктує з накопиченою теорією. Незалежно від того, наскільки переконливою буде відповідь, запропонована Терезою Левчук, її праця актуальна і важлива, бо зачіпає питання літературознавчої фаховості за найвищим рахунком. Кожен із розділів монографії містить окреслену наукову новизну і, в принципі, міг би розширитися до окремого дослідження. Але всі разом вони справді дозволяють побачити літературу як далеко не пізнаний феномен.

Фелікс Штейнбук

Українська метадрама: літературознавчі проєкції

Олександра Вісич. *Метадрама: теорія та презентація в українській літературі*. Луцьк: Вежа-друк, 2018. 340 с.

Поняття «метадрама» упродовж останніх десятиліть досить активно почало вивчатись у літературознавстві, проте нема підстав ствердувати, що тлумачення цього поняття є вичерпним, однозначним, радше його конотації відзначаються розмитістю кордонів, контроверсійністю, а саме використання інколи видається необґрунтованим. Відтак виникає ряд питань щодо його вживання в теоретичних, методологічних і практичних концепціях.

Монографія О. Вісич сконцентрована на актуальній проблемі осмислення визначальних рис феномену метадрами, його методологічних джерел та історико-літературного контексту виникнення, засадничих тлумачень і сучасної рецепції як самого терміну, так цілого спектру явищ, дотичних до нього. Актуальність дослідження підкреслює той факт, що вивчення національних моделей метадрами на сьогодні вже має чимало здобутків, наприклад праці Х. Руті-Рутковської про польську драматургію, М. Джодар Пейнадо – про іспанську, А. Макаров – про російську. Таким чином

монографія О. Вісич є своєрідним продовженням низки праць, які поглиблюють теоретичні постулати метадрами і наповнюють їх живим і різнобічним літературним матеріалом.

Зазвичай, в українському літературознавстві металітературні тенденції сприймаються насамперед однією з особливостей постмодерного письма, і це переконливо доводить сучасна драматургія. Однак О. Вісич свідомо робить зсув дослідницького фокусу й зосереджує увагу на процесах метаізації української драматургії першої половини ХХ ст., коли, власне, і побачили світ найбільш відомі тести, що стали віхами утвердження метадрами в світовій літературі (Б. Брехта, Л. Піранделло, С. Бекета, Т. Стоппарда та ін. авторів). Такий підхід дозволив продемонструвати, що українська драматургія чуйно відреагувала на нові віяння, а становлення метадрами в національних вимірах відбувалось синхронно з поширенням цього явища в Європі, і таким чином надати нові докази перебільшення апологетів меншовартості української літератури, що досі відіграють важливу роль у рецепції українського письменства.

Слід наголосити, що терміном «метадрама» тривалий час знаходився в тіні терміну «метатеатр», який почав циркулювати в міждисциплінарних дослідженнях після публікації резонансної роботи Л. Абея «Метатеатр: новий погляд на драматичну форму» (1963). У 1970 р. терміну «метапроза» дав життя Вільям Х. Гасс в есе «Філософія і форми белетристики». Що стосується метадрами, то спроби визначити її контури знаходимо паралельно з розпосюдженням метатеатральної теорії Абея, але тільки у ХХІ ст. була складена парадигма її особливостей, яку відображено, приміром у доробку Джона Манфреда. Вчений стверджує, що цей термін покликаний означити «тип драми, який актуалізує саморефлексію драматичної форми, досліджує уявлення про те, що саме життя (драма) наслідує мистецтво, а не навпаки, як впливає з припущення Аристотеля. Часто метадрама використовує татральний простір як місце дії в п'єсі, і репетиції або «гра в межах гри» стають частиною дійства» [2]. На жаль, літературознавці нерідко мета драму розуміють виключно як своєрідний синонім таких прийомів, як «п'єса в п'єсі», «театр в театрі», «сцена на сцені» тощо, однак світоглядно-філософський фундамент метафікційності як ознаки сучасної комунікації, що повсякчас інтенсифікується, досить поверхово

розглядається у ряді досліджень. Ці наші спостереження засвідчують, що назріла потреба більш прискіпливо проаналізувати феномен метадрами та її саморефлексійне призначення, що і поставила за мету авторка рецензованої монографії, яка, віддаючи належне українським вченим, котрі порушували проблему метадраматичної форми у своєму доробку (О. Бондаревій, Є. Васильєву, О. Когут), зуміла значно розширити горизонти нашого уявлення про це явище.

Монографія складається з трьох розділів, перший з яких за академічною традицією присвячений систематизації спостережень і констатацій у працях лідерів цього наукового напрямку та визначенні теоретичних засад метадрами в літературознавстві. Значну увагу дослідниця приділила з'ясуванню специфічних ознак метадрами в контексті суміжних явищ: інтертекст, метатекст, металітература, тощо. Імпонує огляд цілого корпусу праць іноземних науковців, що дозволило авторці монографії окреслити цілісну панораму вивчення метадраматичного дискурсу в світовій науці про літературу та довести пріоритетність теми у дослідження ряду європейських країн. Зауважмо, що окремі імена науковців та їхні праці О. Вісич вперше вводить в український науковий обіг.

У двох наступних розділах дослідниця проаналізувала різні типи метадраматичних інновацій у творах українських драматургів. Слід підкреслити, що серед низки проінтерпретованих метадраматичних текстів опинились, як і очікувані, так і несподівані. До прикладу, у другому розділі поряд з доробком іменитих драматургів М. Старицького, Лесі Українки, В. Винниченка, М. Куліша, Я. Мамонтова по-новому були відкриті тексти, які досі не знайшли осмислення в літературознавстві, хоча їхні автори, без сумніву, проявили новаторство і запропонувало нашому театрові фактично перші зразки метадраматичного жанру («Актриса» А. Крушельницького, «Акторка без ролів» В. Чередниченко).

Метадраматичне мислення потужно і різнобічно репрезентують письменники-емігранти третьої хвилі, творчість яких стала предметом дослідження у третьому розділі. Це були письменники, які в середині ХХ ст. пізнали гірку долю біженців, але разом з тим, опинившись у центрі Європи, жадібно всотували в себе численні експерименти талановитих драматургів та намагались шукати нове обличчя українського театру, уникаючи залежності від мімезису. На відміну від представників попереднього покоління, у творчості яких

нерідко метадраматична оригінальність руйнувалась мелодраматичними стереотипами, широку палітру оригінальних прийомів продемонстрували І. Багрянний, І. Чолган, Л. Коваленко, Ю. Косач, І. Костецький, кожен з яких вибудував власну метадраматичну структурно-жанрову парадигму.

Вдало побудована композиція монографії дозволяє простежити висхідну аргументацій на користь тези, що українські літератори-емігранти розпочали епоху рішучого оновлення національного драмопису. Особливий кцент О. Вісич робить на шуканнях недооціненого Ю. Косача, рецепція драматургічної спадщини якого, на нашу думку, ще тільки перебуває на початковому етапі. На прикладі творів Ю. Косача дослідниця розкрила механізми трансгресії, які стали «важливим компонентом інструментарію метадрами з характерною для неї метафікційністю, хаосом умовності, перетіканням образів, що загалом суттєво відрізняється від схематичної форми театру в театрі, п'єси в п'єсі, сцени в сцені» [1, с. 297]. Отож уже в середині ХХ ст. в українській літературі була вироблена модель, яка почала масово використовуватися та тиражуватися в постмодерній метадрамі.

У цілому О. Вісич зуміла довести достатню затребуваність та самодостатність в українській літературі метадрами, яку слід розуміти як конструювання самостійної художньої дійсності, подвоєння театрального простору, залучення ігрових прийомів різних епох, оголення сценічної умовності, діалогічну взаємодію актора і ролі, актора і глядача.

Як будь-яке серйозне й оригінальне дослідження, ця праця стане предметом наукових дискусій і різночитань, викличе ряд питань. На нашу думку, доцільно було б більш чіткого розмежувати метадраму як жанр, жанрову форму, художнього прийому тощо. Однак, з іншого боку, ми свідомі того, що категоричність не завжди є виправданим засобом спрощення, не дарма цілий корпус авторитетних наукових праць все ж зосереджений на метадраматичності як властивості тексту, саморефлексійність якого є свідченням трансформації прадавнього мотиву *teatrum mundi*. І цей засадничий мотив стає особливо актуальним нині, коли людина в сучасній комунікативній системі гостро відчуває себе маріонеткою, а сама пошукована справжність повсячас розвінчується усвідомленням лише чергового шару ілюзії.

Монографія О. Вісич зацікавить як фахівців із історії і теорії драми, так і значно ширше коло читачів, які знайдуть у ній своєрідний путівник сучасного тлумачення взаємозв'язку тексту і театру, гри і філософії.

Література

1. Вісич О. А. Метадрама: теорія та презентація в українській літературі: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 340 с.
2. Manfred Jahn A Guide to the Theory of Drama. Part II: of Poems, Plays, and Prose: A Guide to the Theory of Literary Genres. English Department, University of Cologne. 2002. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.uni-koeln.de/~ame02/pppn.htm>.